

**Eerst komt de liefde
voor de kunst**

**Art & Project in het
Kröller-Müller Museum**

Zaalteksten in groot formaat letter

Art & Project 'Eerst komt de liefde voor de kunst'

Art & Project in het Kröller-Müller Museum

In 2013 krijgt het Kröller-Müller Museum een grote schenking van ruim driehonderd kunstwerken uit de Collectie Art & Project / Depot VBVR. De collectie is bijeengebracht door Geert van Beijeren en Adriaan van Ravesteijn, de oprichters van Art & Project, van 1968 tot 1998 een van de toonaangevende galeries in Nederland en ver daarbuiten. In één klap is het museum een collectie moderne kunst rijker, variërend van conceptuele kunst, tot Britse en Nederlandse sculptuur van onder anderen Jan Dibbets, Ger van Elk, Gilbert & George, Barry Flanagan, Nicholas Pope en Carel Visser.

De tentoonstelling *Eerst komt de liefde voor de kunst* laat voor het eerst een overzicht zien van de schenking uit 2013. De banden met Art & Project gaan echter veel verder terug. Vanaf 1972 kocht het museum meer dan zeventig werken bij de galerie. Ook via schenkingen en aankopen van verzamelaars als Martin en Mia Visser, Herman en Henriëtte van Eelen-Weeber en Ida en Piet Sanders is een aanzienlijk aantal werken van Art & Project-kunstenaars

in de collectie van het Kröller-Müller terechtgekomen. Ook hiervan zijn enkele werken in de tentoonstelling te zien. *Eerst komt de liefde voor de kunst* geeft hiermee tevens een beeld van de relatie tussen het Kröller-Müller Museum en Art & Project. In bredere zin getuigen de kunstwerken in de tentoonstelling, samen met een selectie van archiefmateriaal en kunstenaarsboeken, van de geschiedenis en de betekenis van Art & Project.

Art & Project

Art & Project gaat in 1968 in Amsterdam van start. Oprichters Geert van Beijeren (Leeuwarden 1933 – Slootdorp 2005) en Adriaan van Ravesteijn (Amsterdam 1938 – Laren 2015) staat een nieuw soort galerie voor ogen, waar projectmatige kunst wordt gepresenteerd, die een relatie aangaat met het publiek en de tentoonstellingsruimte. Min of meer tegelijkertijd ontstaan er ook elders in Europa en in de Verenigde Staten galleries met vergelijkbare, nieuwe opvattingen en programma's. Hierdoor vormt zich een internationaal netwerk van galleries, verzamelaars, musea en kunstenaars. Art & Project ontwikkelt zich al snel tot een van de wegbereiders van de conceptuele kunst in Nederland en Europa: kunst die niet langer is gebonden aan een specifiek medium of zelfs aan een materiële gedaante, maar die slechts in de vorm van een idee of concept kan

bestaan. Wanneer vanaf het midden van de jaren zeventig de conceptuele kunst over haar hoogtepunt heen is, beweegt ook Art & Project mee met de golfbewegingen in de kunst en verbreedt het programma van de galerie zich, van de Italiaanse transavantgarde naar beeldhouwkunst en schilderkunst van met name Engelse en Nederlandse kunstenaars. In de dertig jaar van haar bestaan maakt Art & Project bijna vierhonderd tentoonstellingen.

Collectie Art & Project / Depot VBVR

In het verlengde van hun galerie-activiteiten brengen Van Beijeren en Van Ravesteijn een omvangrijke privécollectie van meer dan achthonderd werken bij elkaar, die een afspiegeling is van het programma van Art & Project. Ze geven de verzameling de naam 'Collectie Art & Project / Depot VBVR', naar hun beider initialen. Naast het Kröller-Müller Museum krijgen ook het Rijksmuseum Twenthe, het Gemeentemuseum Den Haag (sinds 2019 Kunstmuseum Den Haag), Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam en het Stedelijk Museum Amsterdam een deel van de collectie. Een verzameling conceptuele kunst wordt in 2009 geschonken aan het Museum of Modern Art (MoMA) in New York.

RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis

Het archief van de galerie en de verzameling kunstenaarsboeken zijn naar het RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis in Den Haag gegaan. De tentoonstelling *Eerst komt de liefde voor de kunst* is in nauwe samenwerking met het RKD tot stand gekomen.

Bij de tentoonstelling verschijnt de publicatie *Art & Project. Een geschiedenis*, waarin de geschiedenis en de betekenis van de galerie en de relatie met het Kröller-Müller Museum worden belicht.

* Adriaan van Ravesteijn in een interview met Betty van Garrel, in: Betty van Garrel, 'Galerie Art & Project verhuist naar Wieringermeer: rijke mensen komen er niet in', *NRC Handelsblad*, 5 januari 1990

Architectuur, mode en conceptuele kunst

Art & Project begint op 20 september 1968 bescheiden op de benedenverdieping van het woonhuis van de ouders van Van Ravesteijn op de Richard Wagnerstraat 8 in Amsterdam. Art & Project moet geen traditionele galerie worden, maar richt zich aanvankelijk op 'architectural research' of, zoals de oprichters het verwoorden, de galerie wil het publiek vertrouwd maken met 'de ideeën van kunstenaars, architecten en technici om gezamenlijk een zinnige oplossing te vinden voor de vorm van uw woon- en werkruimte'.

Eerste tentoonstellingen

De eerste tentoonstelling is gewijd aan het werk van Charlotte Posenenske. Onderdelen van haar *Serie D*, die bestaat uit elementen die doen denken aan ventilatieschachten, nemen de ruimtes van de Richard Wagnerstraat in beslag. Na Posenenske volgen de architecten William Graatsma en Jan Slothouber, die een soort laboratorium creëren waar de bezoeker kan experimenteren met allerlei toepassingsmogelijkheden van de kubus. Op 31 januari 1970 is de galerie zelfs podium voor een modeshow wanneer onder anderen Peter Struycken, Riekje Swart en Wies Leering er de

'kledingsuggesties' van Emmy van Leersum en Gijs Bakker tonen. Maar ook de conceptuele kunst komt in de aanvangsjaren al ruim aan bod met presentaties van Stanley Brouwn, Rainer Giese en Joseph Kosuth.

Het *Art & Project Bulletin*

Uniek voor Art & Project is het bulletin, dat aanvankelijk fungeert als tentoonstellingsaankondiging, maar al snel door kunstenaars wordt gebruikt als experimenteel medium voor het verspreiden van hun ideeën, als zelfstandig kunstwerk en soms zelfs als complete tentoonstelling.

Het bulletin wordt verzonden aan een groeiende groep volgers in Europa en de Verenigde Staten. Op het hoogtepunt, rond het midden van de jaren zeventig, verschijnt het bulletin in een oplage van achthonderd exemplaren, waarvan er ongeveer vierhonderd worden verzonden. Het *Art & Project Bulletin* draagt sterk bij aan de bekendheid van de galerie en wordt al snel een gewild verzamelobject.

Kladje met de eerste vermelding van de naam Art & Project, 1968

Op dit kleine kladblokpapiertje is voor het eerst de naam Art & Project vermeld. Geert van Beijeren en Adriaan van Ravesteijn zoeken, net als Konrad Fischer in Düsseldorf en Anny De Decker in Antwerpen, naar een naam die past bij een initiatief dat zich wil onderscheiden van de traditionele commerciële galerie. In plaats van 'galerie' wordt gekozen voor namen als 'Ausstellungen bei Konrad Fischer', 'White Wide Space' en 'Art & Project'.

Willy Ørskov

Århus 1920 – Helsingør 1990

Flexions

circa 1967 – 1969

Van 11 januari tot en met 9 februari 1969 toont Willy Ørskov bij Art & Project zijn *Flexions*, beelden van met lucht gevulde pijpen van nylon en rubber, vaak aan een of beide uiteinden verzwaard met een loden schijf. In hun meest eenvoudige vorm zijn het rechtopstaande kolommen, maar Ørskov legt er ook knopen in, klemt ze af of bindt de uiteinden samen met een touwtje. Hij plaatst ze zo in de ruimte, dat de bezoekers van Art & Project zich er omzichtig omheen moeten bewegen.

Het Kröller-Müller krijgt met de schenking van Depot VBVR tien *Flexions* in de collectie, waarvan er hier zes te zien zijn.

Doorkijkjes

Neem een Doorkijkje mee voor een frisse blik op kunst!
Bij zeven kunstwerken in de tentoonstelling vind je een Doorkijkje met prikkelende vragen, doe-opdrachten en informatie over de kunstwerken. Verzamel ze allemaal!

Doorkijkje

Kijken

In welk kunstwerk zie je deze vorm?

Doorkijken

Waar doet dit kunstwerk je aan denken?

Doen

Charlotte Posenenske bedacht simpele vormen, een soort bouwelementen waarmee je eindeloos variaties kunt maken. Welk materiaal zou jij kiezen voor deze vorm? Zoek in de tentoonstelling naar een materiaal dat je aanspreekt. Houd het doorkijkje ervoor en maak een foto!

Doordenken

De series van Posenenske zijn niet altijd herkenbaar als kunstwerken. Ze doen bijvoorbeeld denken aan ventilatieschachten. Hierdoor kun je, zonder dat je het door hebt, ineens oog in oog staan met een kunstwerk. Wat vind je leuker? Een kunstwerk waarvan je meteen ziet dat het een kunstwerk is? Of een verrassingskunstwerk?

**Charlotte Posenenske, *Serie D Vierkantrohre*,
1967 – 2018/2023**

Doorkijkje

Kijken

Kun je deze vorm vinden?

Doordenken

Deze *Flexions* lijken een beetje op ballonnen. Het zijn opblaasbare sculpturen die gevuld zijn met lucht. Voor Willy Ørskov is een sculptuur geen drager van een boodschap maar simpelweg een ding met bepaalde eigenschappen. Welke eigenschappen hebben de *Flexions*? (hard/zacht, stevig/kwetsbaar et cetera.)

Doorkijken

Welke *Flexion* past het best bij jou thuis? Welke past totaal niet?

Doen

Maak thuis je eigen opblaassculptuur met plastic zakken, ballonnen of bijvoorbeeld een binnenband van een fiets. Lukt het om de vorm rechtop te laten staan?

Willy Ørskov, *Bending Column*, circa 1967

Een internationaal netwerk

Al snel ontwikkelt Art & Project zich van een plek voor 'architectural research' naar steeds meer een schakel in een uitdijend internationaal netwerk van procesmatig en conceptueel werkende kunstenaars. Hierbij spelen Jan Dibbets en Ger van Elk, pioniers van de conceptuele kunst in Nederland, een essentiële rol. Beiden zijn vanaf het begin betrokken bij Art & Project en beschikken over buitenlandse contacten. Van Elk studeert van 1961 tot 1963 in Los Angeles en introduceert onder meer William Leavitt en Bas Jan Ader, die ook enige tijd in de Verenigde Staten verblijft, bij Van Beijeren en Van Ravesteijn. Dibbets ontmoet aan de Saint Martin's School of Art in Londen in 1967 onder anderen Richard Long, Barry Flanagan en Gilbert & George, kunstenaars die vanaf de vroege jaren zeventig een prominente plaats innemen in het tentoonstellingsprogramma van Art & Project. Op het moment dat de galerie in het voorjaar van 1971 een nieuw pand betreft aan de Van Breestraat 18 in Amsterdam, is Art & Project een gevestigde naam, zowel in Amsterdam als daarbuiten.

Tentoonstellingen op papier

Intussen maken kunstenaars als Lawrence Weiner, Robert Barry, Daniel Buren en Ian Wilson gretig gebruik van de mogelijkheden van het *Art & Project Bulletin*, dat gebruikt wordt als conceptueel kunstwerk of zelfs als complete tentoonstelling. De conventie dat een idee of concept vorm moet krijgen in een uitgevoerd kunstwerk wordt losgelaten. En ook een tentoonstelling kan uitsluitend op papier bestaan. Regelmatig verschijnen er bulletins zonder dat daar een fysieke tentoonstelling in de galerie aan is gekoppeld.

De in het buitenland wonende kunstenaars geven hun wensen per post door aan Van Beijeren en Van Ravesteijn en produceren bulletins zonder zelf naar Amsterdam te hoeven reizen. Het *Art & Project Bulletin* neemt een hoge vlucht in deze tijd: in minder dan vijf jaar verschijnen zesenzestig van de in totaal honderdzesenvijftig bulletins die Art & Project heeft uitgegeven.

Jan Dibbets

Weert 1941

Project voor Art & Project Bulletin 15 1969

Voor zijn eerste solotentoonstelling bij Art & Project visualiseert Jan Dibbets in *Project for Art & Project Bulletin 15* het netwerk van galleries, kunstenaars en verzamelaars van de galerie. Hij vraagt alle ontvangers van het bulletin om de rechterpagina per post terug te sturen, met de opmerking dat 'ieder teruggezonden bulletin op de kaart van nederland, respectievelijk amsterdam, [zal] worden aangetekend door een rechte lijn van uw woonplaats (...) naar amsterdam (...)'. Het resultaat toont hij in de galerie op vier kaarten waarop met potloodlijnen alle adressen waarvan een bulletin is teruggestuurd, zijn verbonden met de galerie.

Sommige reacties bevatten aanvullend materiaal, zoals een brief van de Nederlandse conceptuele kunstenaar Louwrien Wijers, of zelfs volledig nieuwe kunstwerken. Günther Uecker stuurt een tekening van een spijker die een hand doorboort, Keith Arnatt een conceptueel tekstwerk getiteld *Christmas Day Sound Project*.

Project for Art & Project Bulletin 15 wordt in 2006 door het Kröller-Müller Museum gekocht van het verzamelaars-echtpaar Herman en Henriëtte van Eelen-Weeber.

Doorkijkje

Kijken

Hoe vaak is deze vorm gebruikt in het kunstwerk van Ger van Elk?

Doorkijken

Voor Ger van Elk staat de wandelstok symbool voor de ouderwetse manier van reizen: langzaam, lopend, bijvoorbeeld door een bos. Wat zie je op de foto's die om de stokken gewikkeld zijn?

Doordenken

Ger van Elk groeit op in Nederland maar woont ook lange periodes in de Verenigde Staten. Hij associeert Europa met de ouderwetse, langzame manier van reizen en het moderne Amerika met snelle vormen van transport. Hoe reis jij het liefst? Snel of langzaam?

Doen

Maak foto's van je weg terug naar huis. Plak ze achter elkaar net als Ger van Elk, of maak er een stopmotion video van.

Ger van Elk, *Los Angeles Freeway Flyer*, 1973

‘Een gewonere galerie’

Slechts twee jaar nadat Art & Project is verhuisd naar de Van Breestraat, verandert de galerie in 1973 opnieuw van locatie. Het nieuwe pand aan de Willemsparkweg 36 is aanmerkelijk groter en biedt de mogelijkheid om schilder- en beeldhouwkunst ruimer te tonen. ‘We werden toen een gewonere galerie,’ aldus Adriaan van Ravesteijn in 1995. Volgens hem is de conceptuele kunst in 1973 enigszins over haar hoogtepunt heen, nieuwe kunstenaars zoals Carel Visser, Nicholas Pope, David Tremlett en Barry Flanagan doen hun intrede in de galerie. Dit betekent echter geen radicale koerswijziging. De conceptuele kunstenaars – Robert Barry, Lawrence Weiner en Ger van Elk – blijven deel uitmaken van de programmering.

Engelse connecties

Met de schenking van Depot VBVR komt een groot aantal werken van Engelse kunstenaars naar het Kröller-Müller Museum: drieëndertig werken van Barry Flanagan, waaronder de serie *Coil Pots* en diverse *Plants*, twintig werken van Nicholas Pope, veertien van Richard Long, achttien van Adam Colton en acht van Andrew Lord. De werken sluiten goed aan bij aankopen van Engelse kunst die toenmalig directeur Rudi Oxenaar in de jaren zeventig bij Art & Project heeft gedaan, waaronder *Mental No. 2* van

Gilbert & George, *Three Stone Slabs* van Nicholas Pope
en *Untitled* van Hamish Fulton.

Doorkijkje

Kijken

Wat zie je? Waar doet deze vorm je aan denken?

Doorkijken

Waar komt het licht vandaan?

Doordenken

Barry Flanagan noemde zichzelf een beeldhouwer. Hij experimenteerde met verschillende materialen en maakte sculpturen van bijvoorbeeld klei, jute, zand en metaal. Dit kunstwerk maakt hij met licht. Wat vind jij? Is dit een sculptuur?

Doen

Maak je eigen *Light Piece*: snijd of knip een vorm uit een stuk karton (of gebruik dit doorkijkje). Doe het licht uit en schijn met een zaklamp op de kaart. Zie je de vorm op de muur? Experimenteer met grootte: ga wat dichterbij de muur staan of juist verder weg.

Barry Flanagan, *Light Piece*, 1977

Nieuwe generaties kunstenaars

Vanaf 1979 introduceert Art & Project als eerste galerie in Nederland een nieuwe generatie Italiaanse kunstenaars, onder wie Francesco Clemente, Mimmo Paladino, Sandro Chia en Enzo Cucchi. Deze zogenoemde Italiaanse transavantgarde wordt vaak beschouwd als een reactie op de strenge minimalistisch-conceptuele beeldtaal van het voorafgaande decennium.

‘Bedachtzame kunst’

In de loop van de jaren tachtig stijgen de prijzen van het werk van vooral de internationale kunstenaars die Art & Project vertegenwoordigt zo sterk, dat verkoop op de kleine Nederlandse markt steeds moeilijker wordt. Het zwaartepunt van de galerie verschuift dan ook meer richting een groep Nederlandse schilders en beeldhouwers, onder wie Jaap Berghuis, Daan van Golden en Leo Vroegindeweyj. ‘Bedachtzame kunst’, zoals Van Ravesteijn de gemeenschappelijke deler van de toch heel verschillende kunstenaars omschrijft. Niet koel geometrisch, maar zeker ook niet te emotioneel en expressief.

Prinsengracht

Inmiddels is Art & Project voor de derde keer verhuisd. In 1979 vestigt de galerie zich op de Prinsengracht 785, waar ze over meerdere ruimtes kan beschikken. Het aantal tentoonstellingen neemt hierdoor toe. De frequentie waarin het bulletin verschijnt neemt juist af en het krijgt weer meer het karakter van een brochure of flyer voor de tentoonstellingen. De beweging naar een 'gewonere galerie' die zich al in de jaren zeventig aftekent, wordt op de Prinsengracht gecontinueerd.

Richard Long

Bristol 1945

***River Avon Mud Circles* 1984**

In 1984 brengt Richard Long *River Avon Mud Circles* op uitnodiging van directeur Rudi Oxenaar aan op deze wand. Omdat de zaal wordt gebruikt voor verschillende tentoonstellingen, wordt het werk doorgaans aan het zicht onttrokken door een voorzetwand.

River Avon Mud Circles wordt in 1986 door het Kröller-Müller Museum aangekocht bij Art & Project.

Art & Project 1968-2001

Op het diagram op de ramen in de gang zijn de namen van de Art & project kunstenaars verbonden met de bulletins die zij in samenwerking met de galerie hebben uitgegeven. De landaanduidingen verwijzen naar het land (of de landen) waar zij werken of werkten. De kunstenaars wier namen zijn vetgedrukt zijn vertegenwoordigd in de tentoonstelling *Eerst komt de liefde voor de kunst. Art & Project in het Kröller-Müller Museum*, afkomstig uit de schenking Collectie Art & Project / Depot VBVR of anderszins verworven van Art & Project. De vetgedrukte lijnen geven aan dat bij een tentoongesteld werk een bulletin hoort.

Printing Matters

Art & Project en het kunstenaarsboek

Vanaf het midden van de jaren zestig wordt het kunstenaarsboek een populair middel voor kunstenaars om ideeën te verspreiden, vast te leggen of te documenteren. Vooral conceptuele kunstenaars als Sol LeWitt, Lawrence Weiner, Robert Barry en Joseph Kosuth maken er vaak gebruik van.

Kunstenaarspublicaties – ze bestaan in allerlei vormen – kunnen goedkoop worden geproduceerd, bijvoorbeeld met een kopieermachine, en eenvoudig worden verspreid, zonder tussenkomst van het commerciële kunstcircuit. Door de vaak hoge oplagen zijn ze in principe bereikbaar voor een breder publiek. Met het kunstenaarsboek is kunst, zo is de gedachte, niet langer meer exclusief en elitair.

Art & Project is vanaf het begin een broedplaats voor kunstenaarspublicaties. Naast de 156 *Art & Project Bulletins*, die verschijnen tussen 1968 en 1989 en waarvan een groot deel als kunstenaarspublicatie kan worden aangemerkt, publiceert de galerie vanaf 1971 dertig kunstenaarsboeken.

Behalve deze eigen uitgaven is bij Art & Project ook een groot aantal internationale kunstpublicaties op het gebied van conceptuele kunst verkrijgbaar. De galerie profileert zich in de beginjaren niet alleen als een tentoonstellingsruimte voor hedendaagse kunst, maar expliciet ook als documentatiecentrum en verkoopafdeling voor publicaties.

Ook nadat de conceptuele kunst over haar hoogtepunt heen is, blijft het documenteren van kunst en het verzamelen van kunstenaarspublicaties een tweede natuur van Art & Project. In het archief van de galerie, ondergebracht bij het *RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis* in Den Haag, zijn ruim negenhonderd kunstenaarsboeken en kunstpublicaties opgenomen, waarvan hier een kleine selectie wordt getoond.

Vitrine 1

Art & Project verwerft vooral bekendheid door de publicatie van 156 *Art & Project Bulletins*. Vanaf 1971 worden ook onregelmatig andere kunstenaarspublicaties uitgegeven, waaronder een reeks uniform vormgegeven boekjes van conceptueel werkende kunstenaars. Vanaf eind jaren zeventig verschijnen ook andersoortige boekjes, soms in samenwerking met andere galeries. Begin jaren negentig keert de vorm van de publicaties uit de jaren zeventig weer terug, nu meer als kleine catalogus bij een galeriepresentatie en in wisselende kleurstellingen. De *Art & Project Bulletins* blijven onverminderd populair: in 1997 verschijnt een gelimiteerde editie van alle 156 nummers (waaronder enkele herdrukken), gedistribueerd door 20th Century Art Archives in Cambridge.

Vitrine 3

Voor conceptuele kunstenaars is het concept van een kunstwerk belangrijker dan de uitvoering. Vaak volstaat het om een idee vast te leggen, bijvoorbeeld in een publicatie.

Dit kan door middel van tekst, maar ook fotografie wordt gebruikt, niet als artistiek middel maar als praktisch instrument. Zo legt John Baldessari in *Throwing Three Balls* door middel van fotografie zijn 36 pogingen vast om drie ballen op een lijn te krijgen. Hamish Fulton en

Richard Long documenteren hun wandelingen door foto's, Giuseppe Penone legt in *Svolgere la propria pelle* (letterlijk: Het ontrafelen van de eigen huid) een zelfonderzoek fotografisch vast. Documentatie in de vorm van een boek neemt in deze gevallen de plaats in van het materiële kunstwerk.

Christopher Cook geeft in zijn *Possibles* een lijst van tentoonstellingen en activiteiten die zouden kunnen plaatsvinden. Dan Graham verzamelt in *Schema* zijn eerdere bijdragen aan kunsttijdschriften die hij daarin, buiten de traditionele paden om, als kunstwerken presenteerde.

Vitrine 4

Ook Stanley Brouwn presenteert zijn werk veelal in de vorm van een boek. In een van zijn eerste publicaties, *100 this-way-brouwn problems for computer I.B.M. 360 model 95*, worden aan de computer vragen gesteld als: 'toon Brouwn de weg in alle steden, dorpen, etc. op aarde van punt x naar alle andere punten in die steden, dorpen, etc.'. Later brengt Brouwn zijn eigen wandelingen in kaart door het tellen en meten van zijn voetstappen. Ook het boekje van Jan Dibbets, waarin het vlieggedrag van een roodborstje wordt vastgelegd, en de kaartjes met gezichtshoeken van Richards Jarden zijn voorbeelden van

conceptuele kunstenaarsboeken waarin het systematisch documenteren centraal staat. Richard Long's boek *Sculpture by Richard Long* is een geval apart: het is niet het resultaat van een wandeling en het documenteert dan ook geen wandeling of sculptuur, maar is volgens de kunstenaar de sculptuur zelf, uitgedrukt in een reeks foto's van die sculptuur.

Vitrine 5

Ed Ruscha is een van de pioniers van het kunstenaarsboek. Vanaf 1962 publiceert hij kleine boekjes waarin alledaagse, bijna banale onderwerpen worden gedocumenteerd: zwembaden, benzinstations, palmbomen of een reeks gebouwen aan de Sunset Boulevard in Los Angeles. In *Royal Road Test* documenteert hij nauwgezet hoe hij een oude typemachine uit een snel rijdende Buick laat vallen.

Alighiero Boetti werkt zeven jaar aan zijn *Classifying the Thousand Longest Rivers of the World*, een eenvoudige lijst met lengten van rivieren, bedoeld als classificatiesysteem. Ook in het werk van Hanne Darboven, Sol LeWitt, Donald Burgy en Peter Roehr is de fascinatie voor systemen en getallen terug te vinden. Daniel Buren's *Limites critiques* verkent onder andere in woord en beeld, systematisch de grenzen van de schilderkunst.

Vitrine 6

Taal is het materiaal waarmee Lawrence Weiner zijn beelden maakt, de materialisatie van zijn werk vindt plaats in de vorm van woorden en teksten, aangebracht op onder meer wanden en weergegeven in boeken. De typografische uitvoering, de lay-out, luistert voor Weiner uiterst nauw. Hij publiceert ontelbare kunstenaarsboeken en beschouwt veel van zijn uitgaven ook als tentoonstelling. Zijn redenering is: als het publiek niet naar de tentoonstelling komt, komt de tentoonstelling wel naar het publiek. Maar ook andere conceptuele kunstenaars maken veelvuldig gebruik van taal als artistiek medium. *Function* van Joseph Kosuth behoort tot de beroemdste conceptuele kunstenaarsboeken en bestaat uit teksten waarin hij op zoek is naar de betekenis van kunst en de rol van de idee daarin.

Vitrine 7

Veel conceptuele kunstenaars streven ernaar om de kunst te bevrijden uit haar traditionele kaders om zo een integratie van kunst en leven te bewerkstelligen. Gilbert & George presenteren zich als levende sculpturen, Allen Ruppersberg begint een eigen hotel en zet een fictieve autobiografische roman op waarin iedereen tegen betaling een rol kan krijgen en On Kawara laat door middel van telegrammen weten dat hij nog steeds leeft. In *The Lurky Place* (een braakliggend terrein in Londen) creëert Stephen Willats een sociaal experiment door de bewoners van de omliggende wijk te betrekken bij een nieuwe invulling van het gebied.

Bel voor de laatste ronde

Met de tentoonstelling *Bel voor de laatste ronde* van 12 tot en met 23 december 1989 sluiten Van Beijeren en Van Ravesteijn hun Amsterdamse periode af. Per 1 januari 1990 gaat Art & Project buiten de stad verder, in het voormalige gemeenschapshuis van het Joods Werkdorp Nieuwesluis in Slootdorp, een dorp zeventig kilometer ten noorden van Amsterdam. Hier worden in de jaren negentig nog vierenzestig tentoonstellingen georganiseerd van onder andere een nieuwe lichter kunstenaars met schilders als Koen Vermeule, Hans Broek, Rinke Nijburg en Jurriaan Molenaar en beeldhouwer Jos Kruit.

Van Art & Project naar Depot VBVR

In 1998 sluit de galerie definitief haar deuren. Voor de buitenwereld wordt pas dan langzaam duidelijk dat Van Beijeren en Van Ravesteijn ook een indrukwekkende persoonlijke kunstcollectie bij elkaar hebben gebracht. De ruim achthonderd werken zijn grotendeels verworven van de eigen kunstenaars, vaak ook als financiële ondersteuning. De Collectie Art & Project / Depot VBVR vormt hierdoor een getrouwe afspiegeling van het programma van de galerie, vanaf de beginperiode met voornamelijk conceptuele kunst, via arte povera, land art, de Italiaanse transavantgarde, Nederlandse en Engelse beeldhouwkunst, tot en met de Nederlandse schilderkunst.

Het archief van Art & Project

Vanaf 2001 draagt Van Ravesteijn het ruim vijfenzeventig meter beslaande archief van Art & Project in delen over aan het RKD – Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (tegenwoordig Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis) in Den Haag. Naast de correspondentie met kunstenaars, verzamelaars en musea, de voorstellen en ontwerpen voor bulletins, de financiële boekhouding van de galerie en talloze foto's van tentoonstellingen, bevat het archief ook allerlei objecten als de typemachine van de galerie of het glas dat Bas Jan Ader gebruikte tijdens zijn performance *The Boy Who Fell over Niagara Falls* in 1972.

Douglas Huebler

Ann Arbor 1924 – Truro 1997

Location Piece #8 Amsterdam, Holland 1969 – 1970

Voor zijn tentoonstelling bij Art & Project van 25 april tot en met 8 mei 1970 maakt Douglas Huebler van *Bulletin 22* een speurtocht. Hij heeft 'this paper' verstopt op 15 minuten loopafstand van de galerie. In het bulletin staan vijf foto's afgedrukt, die elk een aanwijzing zijn voor de locatie van het papier. In de galerie zijn nog eens zeven genummerde enveloppes met foto's aanwezig, die na betaling van een steeds hoger bedrag, een voor een geopend mogen worden. De opeenvolgende foto's wijzen steeds gedetailleerder naar de locatie, foto nummer zeven is een foto van de exacte locatie.

Het is een onverkoopbaar werk, zo denkt de kunstenaar: 'I don't really think anyone will purchase the "clues" nor that the work will be found. That doesn't matter. This is a game of "art" and "information". It's serious and for amusement.' Maar het wordt vrijwel meteen gekocht door het verzamelaarsechtpaar Herman en Henriëtte van Eelen-Weeber, dat de speurtocht vol enthousiasme uitvoert. Drie enveloppes blijven ongeopend: het verstopte papier is na negen foto-aanwijzingen blijkbaar gevonden.

In 2006 koopt het Kröller-Müller Museum *Location Piece #8* van het verzamelaarsechtpaar.

Doorkijkje

Kijken

Welk dier zie je hier?

Doorkijken

Zoek het titelkaartje van dit kunstwerk. Kun je het dier dat in de titel genoemd wordt ook vinden? Waar zie je het hoofd? En de poten?

Doordenken

Het werk van Zadok Ben-David wordt vaak poëtisch en magisch genoemd. Vind je deze woorden passen bij dit kunstwerk?

Doen

Verzin een kort verhaal van zes zinnen bij dit kunstwerk. Zin in een uitdaging? Schrijf het samen! Schrijf om de beurt een zin. Klaar? Lees het verhaal hardop aan elkaar voor.

Zadok Ben-David, *The Bright Reincarnation of the Antelope*, 1985

**Performance *The Boy Who Fell over Niagara Falls*
door Bas Jan Ader, Art & Project, Van Breestraat 18,
Amsterdam, 15 – 21 april 1972**

Dit duralexglas staat in het voorjaar van 1972 op een rieten bijzettafeltje bij Art & Project aan de Van Breestraat, Amsterdam. Bas Jan Ader voert er zijn performance *The Boy Who Fell over Niagara Falls* uit. Gezeten in een leunstoel leest hij het verhaal 'The Boy Who Plunged Over Niagara' voor uit het Amerikaanse tijdschrift *Reader's Digest*, over een jongetje dat in de Niagarawatervallen terechtkomt. Af en toe neemt hij een slokje water uit het glas.

***The Tuileries* in de tentoonstelling *Gilbert & George,*
Art & Project, Willemsparkweg 36, Amsterdam,
27 april – 18 mei 1974**

The Tuileries wordt in 1974 in opdracht van Van Beijeren en Van Ravesteijn door Gilbert & George gemaakt voor de bovenruimte van de galerie aan de Willemsparkweg. Het is een installatie van vier houtskooltekeningen aan de wand en drie stoelen en een tafel, eveneens bekleed met houtskooltekeningen. In 2007 wordt het werk door Adriaan van Ravesteijn geschonken aan het Museum of Modern Art (MoMA) in New York.

Typemachine Art & Project

De typemachine die in de galerie is gebruikt, is een verjaardagsgeschenk van Adriaan van Ravesteijns moeder voor zijn eenentwintigste verjaardag.

Doorkijkje

Kijken

Zoek het kunstwerk waarin deze zeshoek maar liefst vijftien keer gebruikt wordt. Welke vorm heeft het kunstwerk?

Doorkijken

Leo Vroegindeweyj speelt in zijn kunstwerken met tegenstellingen. Hij combineert bijvoorbeeld harde en zachte materialen zodat zijn kunstwerken zowel stoer als kwetsbaar zijn. Wat vind jij stoer aan dit kunstwerk? En wat zorgt voor kwetsbaarheid?

Doordenken

Waar in de natuur kun je deze vorm vinden?

Doen

Ga op zoek naar geometrische vormen in andere kunstwerken (vierkant, cirkel, driehoek et cetera). Welke vorm zou jij in beton willen gieten?

Doorkijkje

Kijken

Hoe vaak zie je deze vorm in het kunstwerk van Nicholas Pope?

Doorkijken

Bedenk een naam voor deze vorm. Welke andere vormen zie in het kunstwerk? Kun je daar ook een passende naam voor bedenken?

Doordenken

Aan het begin van zijn carrière werkt Nicholas Pope vooral met zware, robuuste materialen en onderzoekt hij ordening en balans. Later kiest hij voor lichtere materialen en uitgesproken vormen en kleuren. Welke materialen zie je hier? Welke kleur vind je het meest opvallend?

Doen

In de tentoonstelling vind je nog meer kunstwerken van Nicholas Pope. Ga op zoek naar een bal, een boom en een vierkant kunstwerk van deze kunstenaar.

Nicholas Pope, *The Ten Commandments in Flowing Light*, 1996 – 1997

EDUCATIE

Welkom bij de Art & Project werkstations!

Hier ga je zelf aan de slag met wat je net in de tentoonstelling hebt gezien. Maak je eigen bulletin, laat iets achter in het archief, geef je mening over kunst (en andere onderwerpen) en help mee om het netwerk van het Kröller-Müller Museum in kaart te brengen.

Kijk de instructievideo of vraag de publieksbegeleider om hulp. Op deze werkstations vind je alle materialen die je nodig hebt.

Wat vind jij?

Galerie Art & Project had een uitgebreid netwerk van kunstenaars, verzamelaars en andere geïnteresseerden. Als je in het archief van Art & Project zoekt, kom je van alles te weten over deze mensen, hun opvattingen over kunst en persoonlijke berichten.

Wat vind jij? Op het raam vind je zes stellingen. Over thema's in kunstwerken, maar ook over andere, meer persoonlijke onderwerpen. Pak een vel met raamstickers en maak je keuze!

Archief

Het archief van Art & Project is een onuitputtelijke bron van informatie. Je vindt er foto's, brieven, treinkaartjes, bonnetjes van restaurants, pasfoto's en zelfs een typemachine. Al deze dingen zijn opgeborgen in archiefdozen in het RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis. Als je alle dozen achter elkaar zet, is de rij wel vijfenzeventig meter lang!

Wat laat jij achter?

In deze archiefbak kun je een voorwerp achter laten. Zo vormen alle bezoekers samen het archief van de tentoonstelling. Het kan iets zijn wat je gevonden hebt, een pasfoto uit je portemonnee, een bonnetje uit je broekzak of iets wat je zelf hebt gemaakt. Vul op het inventariskaartje de gegevens in en plaats het in de archiefbak.

Art & Project Bulletins

In de ruimte hiernaast vind je 156 bulletins van galerie Art & Project. Ga op zoek naar de volgende bulletins ter inspiratie:

- Het oranje bulletin. Hoeveel mensen zijn hierin afgebeeld?
- *Bulletin 32*. Hoeveel lijnen zie je hier?
- *Bulletin 147*. Welke dieren zie je op de foto? Kun je het kunstwerk van deze kunstenaar in de ruimte vinden?

De *Art & Project Bulletins* werden in het begin verstuurd als aankondiging van een tentoonstelling. Al snel werd het bulletin ook gebruikt door kunstenaars om hun ideeën te verspreiden. Sommige bulletins werden zelf een kunstwerk of een complete tentoonstelling. Nu jij! Maak je eigen bulletin.

Maak je eigen bulletin

Maak hier je eigen bulletin en stuur het op!

- Pak een leeg bulletin.
- Denk even na over wat je in de tentoonstelling hebt gezien. Wat is je opgevallen? Wat blijft je bij?
- Maak een tekening, collage of minitentoonstelling. Schrijf een gedicht of verhaal, of geef een tip. Knip, plak, kleur en schrijf in het bulletin.
- Bedenk aan wie je het wilt sturen en schrijf het adres op de voorkant.
- Vouw het bulletin en stop het in de brievenbus.
- Wij doen je bulletin binnen een week op de post!

We delen de bulletins graag met de volgers van onze social mediakanalen. Het adres wordt natuurlijk niet gedeeld, maar alleen gebruikt om het bulletin te versturen.

Waar kom je vandaan?

In *Bulletin 15, Project voor Art & Project* (1969) bracht Jan Dibbets het netwerk van Art & Project in kaart. Dibbets vroeg alle ontvangers van het bulletin om de rechterpagina terug te sturen naar de galerie. Vervolgens trok hij op de wereldkaart een lijn tussen het thuisadres van de verzender en Amsterdam, waar Art & Project gevestigd was.

Help mee om het netwerk van het Kröller-Müller Museum in kaart te brengen! Vertel je woonplaats aan de publieksbegeleider. Die trekt met een liniaal een lijn tussen je woonplaats en het museum.

Wat vind jij?

Maak je keuze zichtbaar door raamstickers te plakken in de vakken. Je vindt de stickers in het werkstation achter je.